

УДК 821.161.2-31.09Самчук:[94(477+470):321.74]
DOI: 10.28925/2311-2425.2019.13.13

ФЕНОМЕН МАЛОРОСІЙСТВА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ УЛАСА САМЧУКА (НА МАТЕРІАЛІ ТРИЛОГІЇ «ОСТ»)

Руснак І.Є.

Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, 04053
i.rusnak@kubg.edu.ua
ORCID iD 0000-0001-8355-7389

Статтю присвячено осмисленню поглядів Уласа Самчука на феномен малоросійства. Проаналізовано художню інтерпретацію цього деструктивного явища в трилогії «Ост» і дотичні думки письменника з публіцистики і документалістики.

У трилогії «Ост» У. Самчук розглянув малоросійство як проблему українського національного характеру, що сформувалася під згубним впливом більшовицької ідеології. На художньому рівні прозаїк дослідив духовне вихолощення української творчої інтелігенції. У. Самчук анатомував проблему неволі митця в советській імперії. Уніфікація творчого процесу, повний контроль над ним, диктат у виборі тем, сюжетів, персонажів, розстановці ідеологічних акцентів — усе це узаляжнювало творчу особистість від панівної доктрини. Поступово український інтелігент або перероджувався на представника колаборантської культури, або перетворювався на тотальну духовну і фізичну руїну.

Шлях до національного відродження автор трилогії вбачав у пробудженні психологічних і духовних сил кожного українця. Таке національне прагнення виростає з глибокого усвідомлення своєї національної інакшості та пов'язаної із цим віри у власну повноцінність. Зусилля окремих одиниць приводить цілу націю до консолідації її внутрішніх сил, пробуджує волю і скеровує дію. Проблему переборення дезінтеграції української душі У. Самчук вирішував у художній прозі шляхом позитивного характеротворення.

Ключові слова: Улас Самчук, письменники-вісниківці, малоросійство, советська імперія, національна мімікрія, українська мова.

Руснак І.Є.

Феномен малоросійства в інтерпретації Уласа Самчука (на матеріалі трилогії «Ост»)

Стаття посвячена осмыслению взглядов Уласа Самчука на феномен малоросийства. Проанализирована художественная интерпретация этого деструктивного явления в трилогии «Ост» и сопутствующие мысли писателя из публицистики и документалистики.

В трилогии «Ост» У. Самчук рассмотрел малоросийство как проблему украинского национального характера, сформировавшуюся под губительным влиянием большевистской идеологии. На художественном уровне прозаик исследовал духовное выхолащивание украинской творческой интеллигенции. У. Самчук анатомировал проблему несвободы художника в советской империи. Унификация творческого процесса, полный контроль над ним, диктат в выборе тем, сюжетов, персонажей, расстановке идеологических акцентов — все это ставило творческую личность в зависимость от господствующей доктрины. Постепенно украинский интеллигент или пере-

рождався в представителя коллаборантської культури, или превращался в тотальную духовную и физическую руину.

Путь к национальному возрождению автор трилогии видел в пробуждении психологических и духовных сил каждого украинца. Такое национальное стремление вырастает из глубокого осознания своей национальной инаковости и связанной с этим веры в собственную полноценность. Усилия отдельных единиц приводят нацию в целом к консолидации ее внутренних сил, пробуждают волю и направляют действие. Проблему преодоления дезинтеграции украинской души У. Самчук решал в художественной прозе путем положительного характеротворения.

Ключевые слова: Улас Самчук, писатели-вестниковцы, малоросийство, советская империя, национальная мимикрия, украинский язык.

I. Rusnak

The phenomenon of 'Malorosiistvo' in Ulas Samchuk's interpretation (based on the material of the trilogy "Ost")

Malorosiistvo is a social and political, spiritual, ethnic and psychological phenomenon. The long colonial status of the Ukrainian nation, the humiliation of culture and language, the avoiding from anything national, and kowtowing to the imperial are its main features. "Maloros" feels its inferiority, avoids communication in the native language, shows the identity by wearing national clothes on holidays. Especially detrimental effect of Malorosiistvo is on the creativity of a person.

In the article, the author analyses the views of Ulas Samchuk on the phenomenon of Malorosiistvo. The author examines the artistic interpretation of this destructive phenomenon in the trilogy "Ost", individual thoughts of the writer in the publicistics and documentary.

In the trilogy "Ost", Ulas Samchuk considers Malorosiistvo as a problem of Ukrainian national character, which was formed under the destructive influence of Bolsheviks ideology. At an artistic level, a prose writer explored the spiritual emasculation of Ukrainian creative intellectuals. Ulas Samchuk analysed the problem of the artist captivity in the Soviet empire. Unification of the creative process, complete control over it, dictates in the choice of themes, plots, characters, arrangement of "correct" ideological accents — all these elements made the creative person completely dependent of the prevailing doctrine. Gradually, the Ukrainian intellectual was either reborn as a representative of collaborative culture, or turned into a spiritual and physical ruin.

The author of the trilogy saw the path to national revival in the awakening of the psychological and spiritual forces of every Ukrainian. Such a national aspiration grows out of a deep awareness of their national otherness and belief in their own fullness. The efforts of some individuals lead the nation to consolidation of internal forces, awaken the will and direct actions. Ulas Samchuk solved the problem of overcoming the disintegration of the Ukrainian soul in fiction by creating of positive characters.

Key words: Ulas Samchuk, writers-visnykivtsi, malorosiistvo, Soviet Empire, national mimicry, Ukrainian language.

Вступ. Осмислення малоросійства як суспільно-політичного, соціального, духовного й етнопсихологічного феномену, витоки якого науковці віднаходять у тривалому колоніальному статусі української нації, системно розпочалося на початку ХХ століття. Першими систематизувати це явище спробували мислители-вісниківці. Передовсім варто нагадати праці «Національні гермафродити» (1911), «Модерне москвофільство» (1913), «Нарід-бастард» (1917), «Культура примітивізму: Головні підстави російської культури» (1919) та інші Дмитра Донцова [1; 2; 3; 4; 5]; «Гоголь-Гоголь» (1935), «Творчість і національність: До проблеми малоросизму в мистецтві» (1935), «Три літа» (1935), «До проблеми культурного процесу» (1943), «Малоросійство» (1959), «Єдинонеділимство» (1964) й інші Євгена Маланюка [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14]. Для обох мислителів названий психологічний комплекс був

деструктивним явищем, що призводив до фатальних наслідків — пристосовництва, а згодом і повної асиміляції українця. З'являвся «пересічний тип імперської людини» [11, с. 229]. На думку Є. Маланюка, малоросійство завжди було хворобою інтелігентською, «отже, поражало верству, що мала виконувати роль мозкового центру нації» [11, с. 232]. У низці есеїв мислитель послідовно довів, що творча особистість неминуче зазнає ментальної травми, яка оприявнюється у хворобливій і потворній творчості.

Подібні міркування знаходимо і в творчій спадщині Уласа Самчука, котрий у художніх, документальних і публіцистичних творах аналізує культурні та мистецькі прояви малоросійського комплексу. Предметом осмислення у цій статті є Самчукова оцінка феномену малоросійства й антималоросійська парадигма його прози. Тут буде з'ясовано погляди митця на причини появи

і природу малоросійства, частково буде окреслено запропоновані письменником можливості подолання комплексу меншовартості й породженого ним культурного колаборантства.

Результати дослідження та обговорення. Характерні риси українського малоросійства У. Самчук пов'язував з пропагованою більшовицькими постулатами і практиками диктатури суспільної сірості, усередненості, безформності. У процесі побудови земного Раю головним став курс на нівелювання особистості, підпорядкування приватного життя колективному. Тотальний наступ на людину охопив найрізноманітніші сфери буття всієї спільноти, ставлячи життя суспільства і кожного індивіда у залежність від єдиної партійної ідеології, прирікаючи тим самим людину на незахищеність перед проблемами сучасного світу. «Втеча від свободи» (за Х. Ортегою-і-Гасетом, це втеча від відповідальності) призвичаює пересічну людину до безініціативності і беззастережного виконання чужих наказів. Як наслідок — формування безликої, сірої «маси» і поява «міфічного героя», котрий бере на себе обов'язок відповідати за долю цілого народу. Головна героїня роману «Темнота» жахається своєму прозрінню, бо в цьому світі, виявляється, для неї місця немає: «Мільйони людей, а ні одної Людини. Маса. Мільйони істот зцементовані несвідомістю. З вождем на чолі, якого вони потребують, але якого ненавидять... І за яким вони підуть... Але також не зможуть від нього відірватися. Маси!» [26, с. 445]. «Духове пролетарство», «скалічений менталітет», за автором, виявляв себе в національній мімікрії й пристосуванстві, покорі й угодовстві, відсутності громадянської відповідальності. Все це нівелювало будь-які творчі зусилля народу. У. Самчук, як і інші вісниківці, показав згубний вплив ідей космополітизму на національний організм і страшні наслідки русифікації.

Серед об'єктивних фактів советської дійсності прозаїк виділяв людину-«гвинтика». Це була та сила, котра не планувала і не вирішувала сама, а бездумно, автоматично, безглуздо виконувала чужі накази. Більшовики задумали «переродити», «перелицювати» людину по-новому, але коли ідеалом стають «тверді руки» (назва роману письменника Андрія Мороза з «Темноти»), твердими виходять не тільки руки, а й лоби. Уся хиба задуманих експериментів полягала в нерозумінні простої істини, що «ідеями революції можна робити лише революції, але ними не можна жити. Те саме і з людьми. Люди, що роблять революції, не можуть робити життя. Їх світ — світ марення. Химери. Примари. Обурення. Злости... І помсти!» [26, с. 383–384]. Особливим предметом скрупульозного дослідження У. Самчука стає невидима «зона винищення» (А. Безансон), інакше кажучи, духовне

зубожіння людини, процес формування комплексу меншовартості.

Під час Другої світової війни У. Самчук пише статтю «Нарід чи чернь?» (1941), де чітко формулює перед сучасниками питання щодо їхньої тожсамості. Публіцист намагався пояснити пересічному українцеві, яку загрозу несе недбале ставлення до національної свідомості і невміння відшліфувати себе, чим загрожують імперські втручання в українську мову, побут, господарство. Тож пристрасно наполягав: «... не все одно, хто як говорить, яким богам молиться, які книжки читає. Не все одно, якими іменами названі вулиці наших міст, не все одно, чи домінуючим є для нас Шевченко, чи Пушкін. Не все одно, як це часто доводиться чути, кого ми вчимо у школі, не все одно, яке наше відношення до російської літератури. Ні! Це не все одно...» [24, с. 1]. Застереження, яке не втратило своєї актуальності і на початку ХХІ століття.

Одним з незаперечних доказів спотвореного духовного ества советської людини письменник вважав калічення рідної мови. Подорожуючи східними регіонами України, письменник був неприємно вражений мовою, яку чув від полтавців і харків'ян. Ця «далеко не котляревська» [23, с. 197] мова, що так нагадувала тамбовську, сприймалася ним як щось неприродне і штучне. Будучи європейцем, котрий з повагою ставився до іноземних мов і котрий сам володів кількома, митець не кидав звинувачень молоді, яку цікавив тільки зовнішній вигляд дивакуватого, на її думку, «німця». Вдумливе осмислення цього феномена, породженого тоталітарною свідомістю, дало можливість дійти висновку, що все це було наслідком «глузування над живим народом засобами насильної денационалізації під рецепту «всьо равно», яка забрала не лишень рідну мову, але також живу душу, зруйнувавши характер, викрививши почуття і затьмаривши свідомість» [23, с. 198]. Тим більше, що люди хотіли жити, але з вимученими і покрученими душами.

У тоталітарному знеосібленні людської особистості У. Самчук не всю відповідальність покладав на руйнівника і загарбника. На його думку, варто враховувати власне наставлення індивідуума до світу, адже відмова від рідної мови, середовища, у якому зріс, могла бути й формою самокалічення. Потрапляючи до міста, український селянин почував власну неповноцінність і меншовартість, тому й намагався якомога швидше розчинитися в новому оточенні, позбутися своєї маргінальності, головною ознакою якої вважав саме мову. Рідна мова ставала фактором духовного відчуження. Це породжувало мімікрію душі, бо, як спостеріг прозаїк, українські дівчата і хлопці не відмовлялися від російської мови навіть у часи німецької окупації. Це явище не було суто регіональним, а всеукраїнським,

бо на «общепонятном» говорили і в Житомирі, і в Києві, і скрізь, де тільки довелося бувати У. Самчук. Молодь виросла в умовах тоталітарної дійсності, коли за неї думали, за неї вирішували, за неї дбали. Неповторне Я особистості втрачало здатність функціонувати у природних умовах, задля примарного комуністичного майбутнього воно розмивалося аж до повного розчинення в Ми. І той «московський волап'юк», як називав «новомову» советської доби письменник, сприяв цьому процесу якнайкраще.

Ще Є. Маланюк наголосив на мінливості і заплутаності комплексу малоросійства, його здатності маскуватися «гопако-шароварництвом», «спростаченою мовою», «етнографічною патріотикою» [11, с. 244]. Подібне пристосування У. Самчук зустрічав в окупованих українських містах, де працівники-українці були вбрані у вишивані сорочки як форму, спецівку, яку успішно носили і відомі достойники советського режиму: «Мені ця вишивана демонстрація патріотизму виглядала непереконливо, я волів би, щоб ті люди замість вишиваних комірців та говорили краще своєю гарною полтавською мовою» [23, с. 194].

Зі сторінок мемуарів, публіцистичних і художніх творів У. Самчук постає як глибокий мисленик, котрий проявляв інтерес до найбільш актуальних проблем доби, зокрема, і до тих, які залишаються актуальними в наш час. Як засвідчує сучасний мовознавець, вживання української мови на Полтавщині залишається сьогодні екзотикою [27, с. 13]. Однак асиміляція в чужомовному середовищі, на яку розраховував імперський центр, ніколи не буває остаточною, вона завжди буде поверховою. Жоден народ не міг би оживити й запліднити чужої мови своїм духом (В. Гумбольдт), відтак нерідне, чуже слово починає спотворюватися, ламатися. Подібні думки висловлював свого часу О. Потебня, стверджуючи, що народність, проковтувана другою, після безмірної затрати своїх сил, все ж зрештою призводить цю другу до розпаду [17, с. 229]. У ХХ столітті ці міркування дістали практичне підтвердження, про що говорить наш сучасник А. Окара [14, с. 3–10]. У. Самчук задовго до цього попереджав, що денационалізація — це образа гідності народу, чого той ніколи не подарує, як не вибачить і глумливих «мовознавчих студій» більшовицьких дилетантів на кшталт «залізяку на пузяку» чи «самопер попер до мордописні» [338, I, с. 455]. Тож деформація російської мови на українських теренах — очевидна плата за довготривалу експансію.

Звуження сфери вжитку рідної мови неминує породжувало звуження зони духовності, моральну деградацію людини. Трансформація душі створювала умови для конструювання «окремої породи людей» [23, с. 197]. Люди нового типу, «перероджені» і «сірі», відзначалися осо-

бливим психічним складом, іншою ментальністю, викривленими мислительними і поведінковими характеристиками. У. Самчук був приголомшений масштабами цього явища. Усі міркування про найсуттєвіше в поведінці советської людини письменник ілюстрував лаконічними, проте досить влучними етюдами з повсякдення, на яке дивився очима європейця. «...здеформований Заходом, — зізнавався він, — я чіпляюся до кожної подробиці» [22, с. 224]. «Світ приблизних вартостей» увиразнював сірість існування і думання «окрадених» людей. Українські регіони, які митець вперше відкривав для себе, були понівечені і поруйновані не стільки війною, скільки советським способом життя. Зачовгані вулиці, заяложені тротуари, затоптані клумби, спорохнявілі будови минулих епох, спустошені собори і церкви. І над усім цим — макабрична скульптура гіпсового фізкультурника. Складалося враження, як іронічно зауважив один з героїв роману «Втеча від себе», що все суспільство обернулося «у стрибунів і боксерів» [20, с. 247]. У зв'язку з усеосяжною духовною і фізичною руйною свого народу У. Самчук висловив думку про загибель Європи, прогнозовану О. Шпенглером, не на Заході, а в Житомирі, тобто на теренах СРСР [22, с. 225]. Історичний позов більшовикам, що його вчиняв письменник, був спровокований підневільним становищем України, трагічними сторінками її історії, згубним впливом імперської влади на духовне і матеріальне життя українців.

Знайомлячись із Полтавою, письменник болісно констатував, що колишня Дворянська вулиця, забудована ще в часи Російської імперії вишуканими особняками, тепер нагадувала покинуте місце привидів, як це можна побачити в сучасних американських фільмах. Свято-Троїцький монастир набрав вигляду вкрай одертої споруди. У всьому відчувалися «голотсько-пролетарський дух, стиль, колір і навіть запах» [23, с. 172]. У. Самчук постійно іронізує з приводу принципів і стереотипних моделей облаштування побуту советської людини. Непридатний для цивілізованого відпочинку «дикий» берег Дніпра, відсутність централізованої каналізації, кімнати готелю з вікнами на задній двір, «заставлений парадом убиралень» [23, с. 176]. Батальна сцена, в якій описано двобій між самим автором і харківськими блощицями, вражає тонким гумором, легким глузуванням над безвихідним становищем, непідробною правдою про реалії советських порядків: «Коли їм заступили дорогу наземних рейдів непрохідним валом лінії Мажіно (отрутою у вигляді порошку. — Авторка), вони негайно з піхоти переключились на легунство і почали бомбардувати мене від стелі, з повітря, на подобу японського камікадзе. Що примушувало мене постійно зводити тривогу, світити світло й починати розшуки за тими вредними диверсантами.

І бути весь час у стані воєнного поготівля» [23, с. 186–187]. Прискіпливість до антисанітарних умов не можна розцінювати як забавки розніженого по європейських салонах обивателя. Влучні розповіді про подібні незручності викликають гірку посмішку нашого сучасника, адже міський побут українців до недавнього часу не виходив за рамки, точніше, за стіни т. зв. «хрущовок» і «комуналок». А життя в квартирах з відключеними світлом, газом, водою, опаленням стало доконаним фактом у багатьох регіонах незалежної України.

Сумний стан побуту співвітчизників констатували й інші українські митці, котрі ще до війни були гістьми Полтавської землі. Так, У. Самчук згадує вірш М. Рильського, що його марно шукати у двадцятитомному виданні творів поета, але який зафіксовано у щоденнику А. Любченка. Вірш являв собою колоритну замальовку із життя української провінції. З усього побаченого, почутого і прочитаного У. Самчук зробив висновок: «Щоб Конотоп так виглядав, як його побачив Рильський, треба було зробити революцію, вимордувати мільйони людей і обернути цілу країну у велетенську масу жebroти» [23, с. 172].

Советську людину письменник побачив втомленою довготривалою муштрою, духовно пригнобленою через матеріальну нужду, внутрішньо озлобленою на всіх, хто мав більше від неї. Усе це плекало в ній глибинне почуття меншовартості, основу якого становила внутрішня ціннісно-нормативна налаштованість на «втечу від себе». В однойменному романі У. Самчук художньо дослідив його в образі Ольги Лоханської. Героїня, перебуваючи у парадигмі страху, постійно була налаштована на «втечу від біди», на забезпечення аркадичного життя своєї родини, адже її чоловік Андрій Мороз — відомий советський письменник. Вона домоглася окремого мешкання, талонів на вишукані меблі, заради видимого спокою погодилася стежити за коханою людиною. У світі, де головним дійством був маскарад, Ольга Лоханська змогла виробити собі міцну, непроникну маску, за якою зникли колишні безпосередність, радість, оптимізм, непідробне зацікавлення активним життям, прага пізнавати незвідане. Однак У. Самчук значно більше уваги приділив руйнації інтелектів і душ людей, причетних до науки і мистецтва, економіки і політики, філософії і промисловості. Малоросійство вражало передовсім інтелігентів і мало найбільш руйнівний вплив на тих, хто покликаний був виконувати роль розумового центру нації.

Всеосяжне панування більшовицької ідеології (роман «Втеча від себе») призвело до політичного месіанства, засилля марксистсько-ленінських постулатів у всіх сферах мислительного світу інтелектуала, піднесло проголошене до рангу незаперечної істини. Наука, політика, еко-

номіка, мистецтво набули виразно ідеологічного забарвлення. «Режим універсальної осялчості» [20, с. 415], на думку У. Самчука, перевернув усе з ніг на голову. У романі «Темнота» автор показав, як політично сліпі люди навчали політиці [26, с. 313–314]; економіка трималася на чотирьох хистких «п»: «з пальця, потолка, пера, пола» [26, с. 289]; п'ятирічні плани склалися за зразком біблійного «і сказав Бог», хоча ні матеріальних, ні інтелектуальних ресурсів для подібних чудес не було [21, с. 241]; усе советське господарство скидалося на «складний, тяжкий, виповнений забобонами ритуал, видуманий кабалістично сформованими індивідуумами. Це культ, і як кожний культ, він засадничо вимагав ентузіазму, фанатизму, жертви, ... а тим самим треба чекати від нього не «земних благ, а ... благ небесних» [22, с. 140]. Неспроможність колгоспного села нагодувати країну мали компенсувати наукові відкриття советських учених. Біологи обґрунтовували гіпотезу збільшення калорійності харчування за рахунок додавання у хліб грубого помолу березової кори [26, с. 304]. Практики комуністичного будівництва не задовольнилися самою теорією і перевірили істинність наукових домислів в українському селі 1932–1933 року. Гуманітарії змушені були дбати не про хліб насущний, а вирішували онтологічні проблеми сучасності. У часи Сократа все життя філософа було довгою і меланхолійною підготовкою до смерті, у часи Сталіна воно стало боротьбою зі смертю [26, с. 471]. Герої трилогії «Ост» — советські письменники — переймалися «новим стилем», «новим напрямком» літератури, її «буїним розвитком», за що не забували дякувати «великій партії і її мудрому вождеві» [26, с. 347]. У такій атмосфері головним став закон: чим здібнішим будеш, тим швидше тебе знищать. Поступово формувалися сприятливі умови для сходження сірої людини, посередності до суспільних вершин.

У центрі художніх студій У. Самчука перебуває творча особистість, котрій доводиться маневрувати між Добром і Злом, виживати у тоталітарному світі, повсякчас поступаючись власними життєвими принципами. Через долю Андрія Мороза — центральної постаті першого і другого томів трилогії «Ост» — письменник дослідив зовнішній і внутрішній драматизм вибору талановитого митця. Поступово розкриваючи внутрішній світ героя, У. Самчук простежив основні етапи його духовної еволюції у часи національного відродження, бурхливих суперечок про шляхи становлення і розвитку Української держави, а потім і внутрішньої деградації в задушливих умовах тоталітаризму. Генеза поглядів персонажа важлива для розуміння всієї моторошності його поступового переродження.

Андрій Мороз жив і виховувався в унікальному середовищі. Його батько і старший

брат Іван належали до того типу людей, котрі твердо стоять на своїй землі. Вони змальовані як позитивні персонажі, в яких частково втілюється авторський ідеал селянина-господаря, селянина-власника. Змалку Андрій був свідком буденних клопотів батька-хуторянина, виховувався в атмосфері високої народної моралі, глибокої і щирої набожності, вишуканої краси. Він з гордістю наголошував на моральних чеснотах своєї сім'ї, її особливій здатності робити все за найвищими законами краси. Багатогранністю і глибиною внутрішнього світу найменший серед Морозів суттєво відрізнявся від старших братів. Він репрезентував те молоде покоління українців, яке виховувалося на античній і середньовічній історії Греції і Риму, класичній європейській літературі, публікаціях у ЛНВ, «Новій хаті», «Дзвоні». Воно, відмовившись від імперських стереотипів, щиро вірило у відродження незалежної Української держави.

Осмилення Андрієм України-Вітчизни відбулося швидко і безболісно. Читач позбавлений можливості простежити еволюцію патріотичних переконань героя, однак має нагоду простежити за його міркуваннями «вголос», висловленими у розмовах з братами, родиною Лоханських. Автор свідомо створює низку ситуацій, які спонукають героя до глибоких роздумів, провокують активний захист власної позиції. Особливо це виявляється у дискусії братів Морозів про сутність Російської імперії і роль України на сучасному етапі. Андрій уперто й аргументовано намагається протистояти твердженню брата Сопрона про велич Росії і Сибір як «нашу землю», Івановим поглядам на імперію як на чинну охоронну силу їхнього патріархального світу. Спокійний, стриманий, незворушний, він виголошує монолог, у якому виразно зафіксовано світогляд українського патріота. Україна у свідомості героя постійно асоціюється з далекою епохою мамонтів, сивим Дніпром, прадідівськими звичаями й обрядами, постатями Хмельницького, Тараса Бульби, козаків-запорожців, серед яких він віднаходить коріння свого роду. Росія в уяві запального юнака породжувала тільки похмурі асоціації: Іван Калита, Іван Грозний, Петро I, Катерина II і т. д. За природою своїх міркувань він визнавав майбутність.

Роздуми про потребу творити національну літературу, мистецтво загалом, українську мову, про політичні реалії доби доводять сформованість світогляду двадцятирічного юнака. Розуміючи, які складні історичні завдання стоять перед Україною, він не міг змиритися з тенденцією «деградації в бік пролетарства» [25, с. 243], вчення Маркса-Леніна вважав «трагічним в світовому масштабі непорозумінням» [25, с. 245]. Проникливість, здатність мислити аналітично дали Андрію Морозу можливість спрогнозувати

недалеке майбутнє, коли на теренах Російської постане імперія нового ґатунку. То буде епоха панування комуністичного молоху, епоха тотальної «темноти», яка згодом породить мімікрію душі персонажа, дозволить йому фігурувати як представникові «совєтської багатонаціональної літератури». Сам того не бажаючи, провінційний (бо український!) письменник запопадливо прислужуватиме імперському центру.

У першому томі трилогії «Морозів хутір» найменший Мороз пристрасно захищає свої політичні дефініції, однак прикрій випадок з арештом і перебуванням у льоху ЧК притлумив у ньому юначий запал, і він ясно збагнув, що то є «темнота». Відбулася перша ява майбутньої драми персонажа. У другому томі переконання молодого українського інтелігента з площини теоретичної потрапляють в іншу систему виміру, що її створила деструктивна доба. Безтурботні хутірські ідилії з Різдваними і Великодніми розвагами відійшли у минуле, настала жаска проза життєвих реалій. Соціалістична дійсність виробила дійовий інструментарій для закабалення людських душ. Моральне ренегатство Андрія Мороза програмується в першому томі трилогії, в епізоді його зради (юнак проводить ніч з Мар'яною — дружиною старшого брата). Цей вчинок потвердив тезу самого героя про те, що покоління їхньої доби «ліплено з не зовсім доброї глини» [25, с. 336]. Перелюб — психологічний поріг на шляху до братовідступництва, двоєдушності, брехолубія, до зради ідеалів молодості.

Герой У. Самчука опинився перед проблемою вибору між обов'язком перед народом і обов'язком перед партією, сумлінням і кар'єрою, «чесністю із собою» і прислужництвом, совістю і честолюбством, соромом і безсоромністю і честолубством, милосердям і байдужістю і любов'ю і ненавистю, фізичною смертю і загибеллю творчою. Перед Андрієм Морозом постає складна, з одного боку, ідеологічна, а з іншого, моральна дилема, яку намагалися вирішити талановиті митці в лещатах комуністичних догм. Він змушений був замаскувати справжні переживання і почуття, змиритися з керівною роллю центру і партії, долучитися до сірої мистецької братії, котра оспівувала нове життя. М. Жулинський назвав цю проблему «феноменом закритого обличчя» [6, с. 3], коли за маскою офіційного ідеологічного іміджу митець приховував своє справжнє ідейно-творче обличчя. Успішним компромісом Андрія Мороза з владою став роман «Лють сталь», високо оцінений Сталіним. Так талановитий письменник зумів знайти, за висловлюванням працівника ГПУ, «точку опертя» [26, с. 93] на ґрунті метрополії. Шлях до тієї точки пролягав через агітпоїзд Культпропу Першої кінної армії, через облудні промови і фальшиві пісеньки про переваги нового

життя, що їх бездумно, бо за наказом, писав і розповсюджував Андрій Мороз у «летючому отряді», через сито пролетарської критики, яка виготовила йому принизливі ярлики: «грекосої», «хуторянин», «кулацький відголосок».

Незважаючи на те, що Андрій Мороз довго лишався «несоветським» з нутра, він широко послуговувався привілеями, наданими центром: визнанням, тріумфом, нагородами, безбідним життям. Усе це належало до старанно продуманої стратегії поневолення, підкорення талановитих митців з периферії, котрі співали б осанну соціалістичній дійсності. «Я механізм, закрутили і крячемо», — у щирому пориві визнавав персонаж [20, с. 339]. Із часом він примирився з накинutoю роллю, ховаючи справжнє ество за прийнятною у суспільстві маскою, яку доводилося носити навіть у присутності найближчих і найрідніших людей. Герой трилогії глибоко відчував свою відрубність, вищість у чужому середовищі, болісно переживав власне відступництво, ренегатство, тяжко карався тим, що сприяв поневоленню рідного народу, дйткливо відчував «ревматизм волі». Відчайдушні спроби зберегти свою індивідуальну непідлеглість виявилися у послідовному використанні української мови, за що він отримав чимало закидів, серед них і пораду колишнього політрука писати по-російськи. Він єдиний з братів Морозів «упреподобився», «заховався у тій страху або флегму цинізму, щоб внутрішньо стати нічим, а зовнішньо манекеном, обчипленим бляшками» [20, с. 132]. Талановитий митець віддавався примарним ілюзіям і зовнішній мішурі благополуччя, виправдовуючи свій вибір неіснуючими моральними цінностями. Переживши «перелом», Андрій Мороз успішно функціонував як передовий советський письменник, писав і видавав романи, драми, кіносценарії, але в глибині його душі продовжувала існувати давня мораль, що й породжувало роздвоєння. Таке роздвоєння провокувало численні труднощі у повсякденному житті, але завдяки цьому персонаж «Осту» легко відстежував свої крамольні думки і ховав їх за маскою благонадійності.

Проблема роздвоєння душі творчої особистості у СРСР була актуальною для дослідників уже наприкінці 1920-х, коли український ренесанс добігав свого логічного кінця. 1928 року Д. Донцов писав: «Ту ідеологію, ту чужу віру не може засвоїти цілковито письменницька «еліта» на Великій Україні. Зі зраненою душею виходять ті автори з боротьби «двох натур» у собі із знищеним талантом» [1, с. 87]. У. Самчук показав, як ество талановитої людини під тиском зовнішніх обставин розколюється, роздвоюється і як кожна половинка іде своїм шляхом. Ця проблема є складовою іншої, значно ширшої, яку письменник означив як «втечу від себе» і яка виступає однією із цен-

тральних у його доробку. Втеча советських митців «від себе», своєї природи і натури трактувалася автором трилогії «Ост» як насильницька вирваність з рідного ґрунту, примусова допасованість до абсурдних вимог советської держави. За таких обставин філософія національної ідеї, носієм якої був Андрій Мороз у молодості, непомітно обертається, як слушно зауважила О. Забужко, на «філософію національної поразки» [7, с. 10].

Отже, увагу У. Самчука привертати не тільки морально-етичні, а й соціально-політичні рушії вибору, що його повинна була зробити людина в умовах тотального диктату. Держава сконцентрувала у своїх руках потужні важелі тиску на творчу інтелігенцію. Письменників грубо штовхали на шлях функціонального розуміння літератури, узвичаювалася практика «промивання мізків» з метою не допустити крамоли. Атрибутами повсякденного письменницького життя стали прослуховування наукових доповідей на зразок «Пушкін і революція», «Ленін і Толстой», «Горький і Коцюбинський», участь у соцзмаганнях за створення найкращого твору про щасливе життя, творчі звіти перед колегами і трудящими. «... ходили гуртом до радгоспу, наговорилися по черзі промов, наплескалися, накричалися і поїхали», — іронізує У. Самчук [26, с. 347]. Задушливість мистецької атмосфери, що була переповнена переслідуваннями інакомислячих, терором, остракізмом, письменник зобразив у сценах перебування українських митців у будинку відпочинку. Символічність санаторійної зони, в яку потрапив Андрій Мороз мало не примусово, очевидна. Штучний Рай створено для вибраних, тому так ретельно охороняються його кордони сторожовими псами. У тиші санаторійних палат під недремним оком ГПУ письменники складали плани соцреалістичних творів. Жили в оманивому благоденстві, «мов білі мишки, що їм уприскують токсини» [26, с. 347].

Моральні терзання Андрія Мороза поглиблюються особистою трагедією, приреченістю закоханого чоловіка, котрий не має сили волі залишити дружину і сина заради великого кохання. Так лінія зради української справи знаходить продовження у віроломстві. Роздвоєння душі поглиблювалося, і герой, хоч і усвідомлював, звідки прийшла та сила, що занапастила його, поступово перетворювався на літературного раба. Як той акробат, котрий іде по лінві через Ніагарський водоспад, він постійно робив вольові напруження, щоб зосередитися на «правильному» шляху. Будь-який необачний рух спровокував би падіння у безодню і темряву, загрожував миттєвою загибеллю. І чим далі Андрій Мороз ішов у цьому напрямку, тим ницішими ставали його вчинки: лжепромови про буйний розквіт української літератури в советській державі, керівну роль партії і мудрого

вождя; донос на Людмилу Ворман, котра сприймала його як давнього друга; свідоме, заради власної безпеки і вигоди, зречення брата-куркуля, коханої жінки тощо.

Слушною видається думка С. Пінчука про те, що соціальне пристосовництво йде в парі з національною мімікрією, повальною денационалізацією, цілковитим розривом життєздатної субстанції з матірним коренем, з перекачуванням її міцної біомаси в іншу національну структуру [16, с. 181]. Однак літературознавець відмовляє У. Самчукові в розумінні загрозовості й потворності цього явища, із чим погодитися ніяк не можна. Письменник ретельно вивчив один з найважливіших «здобутків» советської імперії — появу нової людини без національних коренів, історичної пам'яті, знання рідної мови, звичаїв, обрядів. Витворився такий собі пересічний тип імперської людини, який митець, лаконічно охарактеризував у формулі «раз монголи, раз хахли, раз малороси, а тепер ось... — товариші» [19, с. 236]. Це той же «малороса, малогрузина і навіть малосибіряка», охарактеризований Є. Маланюком. У статті «Малоросійство» мислитель наголосив, що формування типу імперської людини в Росії не було ні процесом історичним, ні процесом взагалі. Це був brutальний масово-механічний *виріб*, винайдений терористично-поліційною машиною тотально-зентралізованої держави [11, с. 230]. Герой У. Самчука, сам того не відаючи, теж *робиться* малоросом. В умовах вільної Української держави талановитий письменник виріс би на генія світового масштабу, тоді як в умовах колоніальної залежності його краю змушений по-рабськи прислужувати Москві, боячись наклепів і доносів з боку знайомих, читати в пресі «свої» інтерв'ю, яких ніколи не давав, розглядати «свої» фотографії з нагородами, яких не пам'ятав.

На думку окремих дослідників, образ Андрія Мороза створено з деякими натяками на П. Тичину [15, с. 16; 28, с. 46]. Однак у романі «Темнота» є кілька важливих деталей, які виразно дають зрозуміти, що доля персонажа нагадує трагедію О. Довженка. Так, Мороз був неабияким оратором, писав кіносценарії, за якими створювалися фільми. Його твори здобули високу оцінку Сталіна, який замовив письменнику кіносценарій про Щорса. Щоправда, важливим видається не стільки те, хто був прототипом героя, скільки правдивість відтворюваних характеру і вчинків героя. Талановитий митець повністю потрапив під тотальний контроль, змушений був дотримуватися догм і канонів, диктованих з Кремля. Будь-яке пристосування до диктаторського режиму вело до необхідності обожнювати його, виправдовувати всілякими засобами, видаючи брехню за правду, зло — за добро. І рано чи пізно тоталітарний монстр поглинав не тільки ідейних про-

тивників, а й учорашніх захисників, як це сталося з Миколою Бичем («Темнота»).

Прототипом цього персонажа був М. Хвильовий. «Репрезентант великого жовтня», «вічний революціонер», котрий громив міщанство, хуторянство, куркульство і завзято будував щасливе, радісне, юне, духмяне життя. Узнявши активну участь у революції, яка мала безпосередньо ошчасливити людство, Бич дістав згодом небувалу нагоду перевірити правильність відомого висловлювання, що кожна теза породжує антитезу. Арешти української інтелігенції, всеохопний наступ на свободу творчого самовираження, розправа з українським селом, жахний голодомор — ці вражаючі факти були добре відомі йому. Бич намагався знайти логічне пояснення тому, що діється, але невблаганна дійсність заганяє мрійника в глухий кут, з якого один вихід — каяття. Советська держава до дрібниць спланувала ідеологічну корекцію талановитої особистості, але всупереч усякій уніфікації українська культура дала особливий тип митця. Його характерними ознаками, як це показав автор трилогії «Ост» на прикладі Миколи Бича, стали індивідуалізм, незалежність мислення, неприйняття покори і послуху. У. Самчук скопіював долею персонажа трагедію М. Хвильового, однак змінив мотивацію його самогубства. Микола Бич визнав, що причиною апокаліптичних потрясінь були передовсім ідеали «великого вчителя», що злочини, вчинені більшовиками, перевищують усі можливі уявлення про подібні речі. Герой «Темноти» відмовився від романтичного замишування «загірною комуною», оскільки не міг більше вірити в якийсь чудесний еліксир, що враз протягом кількох років з «людей-людей» може зробити «людей-янголів» [26, с. 344]. Батюжений своїм темпераментом і шматований навалю сумління, Бич відчував, що голод грандіозних розмірів — то свідоме, розраховане народовбивство, якого не знала світова історія. У. Самчук викрив політичну неспроможність українських націонал-комуністів протистояти політичному ошуканству, соціальній мімікрії, а загалом великій авантюрі російських більшовиків, чим потвердив тезу Д. Донцова про психологічну несумісність більшовизму і національної сутності українських письменників. Прізвищем персонажа (бич — те, що завдає великих втрат, біди, несе зло) письменник підкреслив ту непоправну шкоду, якої завдала спілка національно свідомих митців з комуністами, адже у їхніх творах оспівано революційну героїку, створено романтичний тип героя, котрий будував своє життя за відомим сюжетом, де завжди «є місце подвигу». Поставлений життям перед проблемами несумісності советської політики і моралі як такої, невідповідності засобів партійних лідерів романтичним революційним ідеям, перед почуттям власної відповідальності

за голод, репресії і дикість життя, Бич покінчив життя самогубством. Його постріл — це не втеча від нестерпної реальності, радше подолання духовної смерті через смерть фізичну.

У. Самчук глибоко осмислив проблему тотального наступу більшовизму на українську людину, наслідком чого стало формування безликої, «сірої» особистості зі скаліченою ментальністю. Серед причин, які сприяли появі малороса, письменник виділив урбанізаційні процеси, коли маргіналізація української людини зумовлювалася потребою залишити свій простір села й увійти у чужий простір міста. Розірваність людської психіки між містом і селом породжувала страх говорити рідною мовою чи будь-як виявляти свою приналежність до іншого типу культури. Постійна внутрішня ціннісно-нормативна налаштованість на «втечу від себе» сприяла формуванню етнічної меншовартості.

Особливу увагу У. Самчук приділяв духовному вихолощенню українських інтелектуалів і митців. У своїй творчості письменник утверджував думку, що шлях до національного відродження лежить через пробудження в кожного українця психологічних і духовних сил, які можна назвати національними прагненням. Воно виростає з глибокого усвідомлення своєї національної відмінності й пов'язаної із цим віри у власну повноцінність. Зусилля окремих одиниць приводить цілу націю до консолідації її внутрішніх сил, пробуджує волю і скеровує дію. Звідси — образ нового героя, превалювання у прозі митця концепції активного життєбуття.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У. Самчук скрупульозно анатомував проблему неволі митця в советській імперії, що прагнула цілковитого контролю над літературою, в якій вбачала могутню ідеологічну зброю. Уніфікація творчого процесу, повний контроль

над ним, диктат у виборі тем, сюжетів, персонажів, розстановці ідеологічних акцентів, вироблення соцреалістичних шаблонів — усе це тотально улажило митця від панівної доктрини. Він втрачав можливість працювати творчо, вільно, з ним відбувалися неймовірні психологічні і творчі метаморфози. Поступово український інтелігент або перероджувався на запопадливого прислужника режиму, звичайнісінького пристосування, представника колаборантської культури, або перетворювався на тотальну духовну і фізичну руїну. Проблема переборення дезінтеграції української душі У. Самчук вирішував шляхом позитивного характеротворення.

Жорсткій системі письменник протиставив українську Людину, яка, хоч і несе на собі всю вагу гігантської конструкції, виступає осердям національної ідеї, що є головною у творчості митця. Українці в усі часи були закорінені в рідний терен, мали власну долю, а советські експерименти гвалтовно позбавили їх цього. Вони мали чимало буттєвих, найбільш творчих, продуктивних сил, які не підходили для потреб «будівництва нового суспільства». Відтак українцями гноїли дороги від Канева до Воркути, їхніми руками торували сибірські магістралі, вивозили в інші світи, аби тільки оживити ослаблу або й зовсім завмерлу енергію ворожих етносів. Та наперекір усьому Злу вони змогли вистояти, і У. Самчук висловив глибоку впевненість, що українці відродять свою Державу і в політичному, і в духовному плані. Оптимізм письменника звучить уже в епіграфі до трилогії «Ост», який узятю з восьмого розділу Євангелія від Луки. У 30-33 віршах ідеться про чоловіка, якого здолали демони, і про те, як Ісус Христос допоміг йому позбутися злих духів. Демони зникнуть, кануть безслідно в озеро, а українська людина стане нарешті вільною і знайде свою «тверду землю».

ДЖЕРЕЛА

1. Донцов Д. Дві літератури нашої доби. Торонто, Онт. : Гомін України, 1958. 296 с.
2. Донцов Д. Культура примітивізму: Головні підстави російської культури. Вибрані твори у 10 томах. Т. 2: Культурологічна та історіософська есеїстка / Ред. і упоряд. О. Баган. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2012. С. 120–126.
3. Донцов Д. Модерне москвофільство. Вибрані твори у 10 томах. Т. 2: Культурологічна та історіософська есеїстка / Ред. і упоряд. О. Баган. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2012. С. 17–30.
4. Донцов Д. Нарід-бастард. Вибрані твори у 10 томах. Т. 2: Культурологічна та історіософська есеїстка / Ред. і упоряд. О. Баган. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2012. С. 139–146.
5. Донцов Д. Національні гермафродити. Вибрані твори у 10 томах. Т. 2: Культурологічна та історіософська есеїстка / Ред. і упоряд. О. Баган. Дрогобич : ВФ «Відродження», 2012. С. 120–26.
6. Жулинський М. «Я був повний Україною...». *Літературна Україна*, 1995. 30 березня, С. 3.
7. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. Київ : Наукова думка, 1992. 118 с.
8. Маланюк Є. Гоголь — Гоголь. Книга спостережень. Т. I. Торонто : Гомін України, 1966. С. 191–211.
9. Маланюк Є. До проблеми культурного процесу. Книга спостережень. Т. II. Торонто : Гомін України, 1966. С. 255–260.

10. Маланюк Є. Єдинонеділимство. Книга спостережень. Т. II. Торонто : Гомін України, 1966. С. 247–254.
11. Маланюк Є. Малоросійство. Книга спостережень. Т. II. Торонто : Гомін України, 1966. С. 229–246.
12. Маланюк Є. Три літа. Книга спостережень. Т. I. Торонто : Гомін України, 1966. С. 43–54.
13. Маланюк Є. Творчість і національність: До проблеми малоросизму в мистецтві. Книга спостережень. Т. I. Торонто : Гомін України, 1966. С. 21–38.
14. Окара А. На захист російської мови. *Кур'єр Кривбасу*. 2001. № 134. С. 3–10.
15. Пінчук С. Улас Самчук. *Слово і Час*. 1995. № 5. С. 11–17.
16. Пінчук С. Улас Самчук та його роман про голодомор 33-го [Післямова] / Самчук У. Марія. Хроніка одного життя: роман. Київ : Рад. письменник, 1991. С. 171–188.
17. Потебня О. Естетика і поетика слова. Київ : Мистецтво, 1985. 302 с.
18. Самчук У. Волинь: Роман у трьох частинах. Т. I. Київ : Дніпро, 1993. 574 с.
19. Самчук У. Волинь: Роман у трьох частинах. Т. II / Післямова С. Пінчука. Київ : Дніпро, 1993. 334 с.
20. Самчук У. Втеча від себе: роман. Вінніпег : Інститут дослідів Волині, 1982. 428 с.
21. Самчук У. Кулак: Роман у 2-х ч. Чернівці: Бібліотека «Самостійної думки», 1937. 279 с.
22. Самчук У. На білому коні: Спогади. Львів : Літопис Червоної Калини, 1999. 229 с.
23. Самчук У. На коні вороному: Спогади. Львів : Літопис Червоної Калини, 2000. 279 с.
24. Самчук У. Нарід чи чернь. *Українське слово*, 1941. Ч. 53. 09 листопада. С. 1.
25. Самчук У. Ost: Роман у 3-х т. Т. 1. Морозів хутір: у 3-х ч. Регенсбург : Видання Михайла Борецького, 1948. 584 с.
26. Самчук У. Темнота: роман у 2-х ч. Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США, 1957. 404 с.
27. Степаненко М. Щоб залишитись українцями в серці України: До аналізу мовної ситуації на Полтавщині. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 1999. № 3, С. 12–17.
28. Ткачук М. Художні виміри творчості Уласа Самчука. *Українська мова і література в школі*. 2005. № 6. С. 43–47.

REFERENCES

1. Dontsov, D. (1958). *Dvi literatury nashoi doby*. Toronto, Ont.: Homin Ukrainy, 296 p.
2. Dontsov, D. (2012). *Kultura prymityvizmu: Holovni pidstavy rosiiskoi kultury. Vybrani tvory u 10 tomakh, Vol. 2: Kulturolohichna ta istoriosofska eseistka*, red. i uporiad. O. Bahan, Drohobych: VF «Vidrodzhennia», pp. 120–126.
3. Dontsov, D. (2012). *Moderne moskvofilstvo. Vybrani tvory u 10 tomakh, Vol. 2: Kulturolohichna ta istoriosofska eseistka*, red. i uporiad. O. Bahan, Drohobych: VF «Vidrodzhennia», pp. 17–30.
4. Dontsov, D. (2012). *Narid-bastard. Vybrani tvory u 10 tomakh, Vol. 2: Kulturolohichna ta istoriosofska eseistka*, red. i uporiad. O. Bahan, Drohobych: VF «Vidrodzhennia», pp. 139–146.
5. Dontsov, D. (2012). *Natsionalni hermafrodyty. Vybrani tvory u 10 tomakh, Vol. 2: Kulturolohichna ta istoriosofska eseistka*, red. i uporiad. O. Bahan, Drohobych: VF «Vidrodzhennia», pp. 120–26.
6. Zhulynskiy, M. (30 bereznia, 1995). «Ya buv povnyi Ukrainoiu...». *Literaturna Ukraina*, p. 3.
7. Zabuzhko, O. (1992). *Filosofia ukrainskoi idei ta yevropeiskiy kontekst: Frankivskiy period*. K.: Naukova dumka, 118 p.
8. Malaniuk, Ye. (1966). *Hohol. Knyha sposterezhen*, Vol. I, Toronto: Homin Ukrainy, pp. 191–211.
9. Malaniuk, Ye. (1966). *Do problemy kulturnoho protsesu. Knyha sposterezhen*, Vol. II, Toronto: Homin Ukrainy, pp. 255–260.
10. Malaniuk, Ye. (1966). *Yedynonedilymstvo. Knyha sposterezhen*, Vol. II, Toronto: Homin Ukrainy, pp. 247–254.
11. Malaniuk, Ye. (1966). *Malorosiistvo. Knyha sposterezhen*, Vol. II, Toronto: Homin Ukrainy, pp. 229–246.
12. Malaniuk, Ye. (1966). *Try lita. Knyha sposterezhen*, Vol. I, Toronto: Homin Ukrainy, pp. 43–54.
13. Malaniuk, Ye. (1966). *Tvorchist i natsionalnist: Do problemy malorossyzmu v mystetstvi. Knyha sposterezhen*, Vol. I, Toronto: Homin Ukrainy, pp. 21–38.
14. Okara, A. (2001). *Na zakhyst rosiiskoi movy. Kurier Kryvbasu*, № 134, pp. 3–10.
15. Pinchuk, S. (1995). *Ulas Samchuk. Slovo i Chas*, № 5, pp. 11–17.
16. Pinchuk, S. (1991). *Ulas Samchuk ta yoho roman pro holodomor 33-ho [Pisliamova]*. Samchuk, U. Mariia, *Khronika odnogo zhyttia: roman*, K.: Rad. pismennyk, pp.171–188.
17. Potebnia, O. (1985). *Estetyka i poetyka slova*, K.: Mystetstvo, 302 p.
18. Samchuk, U. (1993). *Volyn: Roman u triokh chastynakh*, Vol. I, K.: Dnipro, 574 p.

19. Samchuk, U. (1993). Volyn: Roman u triokh chastynakh. Vol. II, Pislamiyova S. Pinchuka, K.: Dnipro, 334 p.
20. Samchuk, U. (1982). Vtecha vid sebe: roman. Vinnipeg: Instytut doslidiv Volyni, 428 p.
21. Samchuk, U. (1937). Kulak: roman u 2-kh ch. Chernivtsi: Biblioteka «Samostiinoi dumky», 279 p.
22. Samchuk, U. (1999). Na bilomu koni: Spohady. Lviv: Litopys Chervonoii Kalyny, 229 p.
23. Samchuk, U. (2000). Na koni voronomu: Spohady. Lviv: Litopys Chervonoii Kalyny, 279 p.
24. Samchuk, U. (9 lystopada, 1941). Narid chy chern. *Ukrainske slovo*, № 53, p. 1.
25. Samchuk, U. (1948). Ost: Roman u 3-kh t., Vol. 1, *Moroziv khutir*: U 3-kh ch., Rehensburh: Vydannia Mykhala Boretskoho, 584 p.
26. Samchuk, U. (1957). Temnota: Roman u 2-kh ch., Niu-York: Ukrainska Vilna Akademiia Nauk u SShA, 404 p.
27. Stepanenko, M. (1999). Shchob zalyshytys ukraintsiamy v sertsii Ukrainy: Do analizu movnoi sytuatsii na Poltavshchyni. *Ukrainska mova i literatura v serednikh shkolakh, himnaziakh, litseiakh ta kolehiumakh*, № 3, pp. 12–17.
28. Tkachuk, M. (2005). Khudozhni vymiry tvorchoosti Ulasa Samchuka. *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, № 6, pp. 43–47.